
ORCHIDEEËN IN DE HAUTE-SAVOIE (FRANKRIJK)

Vondsten in juli 1991

Hans DEKKER

Zusammenfassung

In der dritten Juni-Woche 1991 wurde die Haute Savoie in Frankreich besucht. Dieser Artikel gibt einen Überblick über die verschiedenen Biotope und Landschaften im Gebiet und listet die 38 gefundenen Orchideentaxa in alphabetischer Reihenfolge und nach Fundorten gruppiert auf.

Summary

In the third week of June 1991 the Haute Savoie in France was visited. This article gives a survey of the various landscapes and biotopes in the region and enumerates the 38 found orchid taxa in alphabetical order and arranged after localities.

Inleiding

Van 13 tot en met 20 juli 1991 verbleven wij in de Haute-Savoie, het noordelijkste Alpendepartement in Frankrijk. Orchideeën bleken hier in vele soorten en in grote aantallen voor te komen. Zo konden we in die ene week zonder veel moeite 38 soorten, ondersoorten en variëteiten vinden, waaronder enkele bijzondere. Vooraf had ik van de heren Engel (Saverne) en Seret (St. Gervais-les-Bains) enige belangrijke vindplaatsen opgekregen. Tijdens de vakantie bleek echter weer eens, dat ook zonder exacte vindplaatsbeschrijvingen veel moois te vinden is.

Gebiedsbeschrijving

Het departement Haute-Savoie is vol contrasten. Dit vergroot de aantrekkelijkheid sterk. Er zijn er veel verschillende typen biotopen aan te treffen waar men orchideeën kan vinden. Zo vinden we in dit departement b.v. de hoogste berg van Europa, de Mont Blanc, en teven de oevers van het grootste meer van Europa, het meer van Genève. Tussen de oevers van het meer en de top van de Mont Blanc (4807 m) bestaat een hoogteverschil van ongeveer 4500 meter! Het grootste deel van het gebied bestaat uit gebergte. Bij het meer van Genève is dit

gebergte bescheiden van afmetingen en is het een vriendelijk heuvellandschap met weiden, akkers, wijngaarden en bos. Het middengedeelte bestaat uit hooggebergte tot ongeveer 3000 meter hoogte (Buet). Voor het merendeel zijn de toppen echter beduidend lager. Pas in de zuidoosthoek van het gebied vinden we het echte hooggebergte met het Mont Blanc-massief, met vele toppen boven de 3000 en zelfs 4000 meter.

Ook bestaat er een groot contrast in gesteente en bodemopbouw binnen het gebied. Langs het meer bevindt zich een strook die opgebouwd is uit zandige bodems, puin en klei. Het grootste deel van het gebergte bestaat uit kalksteen, terwijl het Mont Blanc-massief uit kristallijne gesteenten bestaat. Hieruit valt af te leiden, dat ook de natuurlijke en half-natuurlijke begroeiing onderling sterk verschilt. Vrijwel overal kan men orchideeën aantreffen. De soorten- en individuenrijkdom is echter in het kalkgebied groter. Hieronder volgen korte beschrijvingen van de belangrijkste bezochte biotopen.

Rivierduinen

Langs het meer van Genève komen nog op zeer kleine schaal afgevlakte duinterreinen voor, die het beste te vergelijken zijn met de rivierduinen, zoals we die in Nederland b.v. langs de Overijsselse Vecht tegenkomen. De begroeiing bestaat uit soortenrijke en kleurrijke vegetaties van droge zandige bodems met o.m. veel *Thymus pulegioides*, *Veronica longifolia*, *Centaurea jacea* en *Dianthus deltoides*. In dit vegetatietype komt *Ophrys holoserica* ssp. *elatior* voor. De duintjes worden afgewisseld met vochtige laagtes bestaande uit grote zeggen en rietvegetaties met op de overgang veel *Epipactis palustris* en *Gymnadenia conopsea*. Door een sterke urbanisatie van de omgeving van het meer zijn rivierduintjes zeer zeldzaam geworden en sterk bedreigd.

Blauwgraslanden en kalkmoerassen

In het overgangsgebied tussen het meer van Genève en het hooggebergte komen op vrij veel plaatsen moerassen voor. Met name waar de waterafvoer stagneerde, konden op grote schaal moerassen ontstaan. Wanneer delen van deze moerassen regelmatig werden gehooid, ontstond er blauwgrasland. Het blauwgrasland is een zeer bijzonder vegetatietype, dat met name in Nederland uiterst zeldzaam geworden is. Ook in dit deel van Frankrijk neemt het areaal af, met name door verwaarlozing en door het storten van grond om het natte, lage gebied voor andere doeleinden te kunnen gebruiken. De mooiste delen van dergelijke terreinen bestaan uit *Schoenus*-vegetaties met tal van interessante soorten als *Carex pulicaris*, *C. dioica*, *C. davalliana*, *C. hostiana* en *C. echinata*, *Parnassia palustris*, *Eriophorum latifolium*, *Gymnadenia conopsea*, *Platanthera palustris* en *Dactylorhiza traunsteineri*.

De ontoegankelijkere en in ieder geval gedurende de laatste decennia niet gebruikte delen van de moerassen zijn eveneens interessant. Hier vinden we zeer natte *Menyanthes*-vegetaties met overgangen naar droge en natte heidevegetaties en naar hoogveenvegetaties met diverse *Sphagnum*-soorten, *Drosera rotundifolia* en *D. longifolia*. Tussen de *Menyanthes trifoliata* groeien naast diverse reeds genoemde zeggesoorten ook *Liparis loeselii*, *Epipactis palustris*, *Dactylorhiza incarnata*, *D. traunsteineri*, *D. maculata* en - zeer verwonderlijk - *D. praetermissa*. Op het voorkomen van deze laatste soort komen we later nog terug. Dit vegetatietype is tevens de biotoop van *Spiranthes aestivalis*. Deze in geheel Europa sterk bedreigde soort werd echter niet aangetroffen, mogelijk vanwege een door het koude voorjaar vertraagde bloei. Het is een wonderlijk gezicht een Nederlands aandoend vegetatietype als het hierboven beschrevene in dit berggebied tegen te komen.

Beukenbossen

In het gebied komen in tegenstelling tot zuidelijker gelegen departementen veel goed ontwikkelde beukenbossen voor. Hierin vinden we een keur van bijzonder planten, waaronder orchideeësoorten als *Epipactis leptochila*, *E. helleborine*, *E. muelleri*, *Neottia nidus-avis* en - zeer bijzonder - *Epipogium aphyllum*. Niet al deze soorten zijn door ons gevonden, aangezien we niet zo veel tijd hadden om deze bossen te bezoeken.

Naaldbossen

Op plaatsen waar het loofbos vervangen is door naaldbos en in natuurlijke naaldbossen hoger in de bergen komen interessante naaldbosvegetaties voor. Vooral op kalkgesteenten zijn deze zeer soortenrijk en komen typische naaldbosplanten als *Goodyera repens*, *Corallorhiza trifida* en *Orthilia secunda* voor naast soorten van vooral rijke loofbossen als *Sanicula europaea*, *Paris quadrifolia*, *Asperula odorata*, *Cephalanthera damasonium*, *Listera ovata*, *Orchis mascula* en *Platanthera chlorantha*.

Hellingvenen

Op sommige plaatsen worden in de bergen hellingvenen aangetroffen met interessante soorten. Naast diverse *Sphagnum*-soorten, komen hier *Carex davalliana*, *Eriophorum spec.*, *Parnassia palustris*, *Pinguicula*-soorten, *Tofieldia pusilla*, *Dactylorhiza traunsteineri*, *D. majalis* en *D. savogensis* voor. Deze hellingvenen komen vooral voor langs beekjes en in brongebieden. Veenvorming in de Alpen komt moeilijk op gang. De veenvorming kan alleen plaatsvinden als er in de sneeuwvrije periode voldoende produktie van organisch materiaal is. Daarom

vindt veenvorming dan ook alleen plaats op die plekken waar de vochtigheidsgraad en temperatuur dit toelaten. In de hellingvenen en natte weiden in de hoger gelegen gebieden komt *Dactylorhiza majalis* ssp. *alpestris* voor.

Bergweiden

Boven de boomgrens vinden we op uitgebreide schaal bergweiden. Deze bergweiden hebben geen uniforme vegetatie. Op soms korte afstand bevinden zich vegetaties van kalkrijke bodems naast die van oppervlakkig uitgeloogde bodems. Deze vegetaties zijn dan ook sterk verschillend. Op de meer uitgeloogde bodems vinden we vooral plantesoorten uit het Nardo-Galion oftewel het Borstelgrasverbond. Dit verbond treffen we ook in het pleistocene deel van Nederland en in de duinen aan. Uiteraard is de samenstelling van deze vegetatie in de Alpen enigszins verschillend. Gemeenschappelijke soorten zijn o.m. *Arnica montana*, *Antennaria dioica*, *Nardus stricta*, *Botrychium lunaria*, *Platanthera bifolia* en *Coeloglossum viride*. Daarnaast komen als opvallende soorten *Hieracium aurantiacum*, *Gentiana purpurea*, *Pseudorchis albida* en *Dactylorhiza maculata* voor. Op voedselrijkere, vrij vochtige bodems op voornamelijk kalkhoudende gronden komt het *Carex ferruginea*-verbond voor. Hierin hoort de bekende *Nigritella nigra*, samen met o.m. *Orchis mascula*, *Traunsteinera globosa* en *Pulsatilla alpina*. Indien deze vegetatie goed is ontwikkeld, behoort zij tot de bloemrijkste van de Alpen.

De aangetroffen orchideeësoorten

1. *Anacamptis pyramidalis* var. *tanayensis* is op twee plaatsen gevonden. *A. pyramidalis* var. *tanayensis* is een hooggebergtevorm van de nominaatvorm. De variëteit verschilt van de nominaatvorm door de intensief rode tot zelfs paarse kleur van de bloem. De spoor is iets korter. *A. pyramidalis* var. *tanayensis* is aangetroffen in vrij ruige bergweiden in combinatie met o.m. *Gymnadenia conopsea*, *Traunsteinera globosa*, *Platanthera chlorantha* en *Orchis mascula*. Midden juli stonden de planten in volle bloei. De vindplaatsen bevonden zich in dit deel van Frankrijk tussen de 1200 en 1500 meter hoogte.

2. *Cephalanthera damasonium* was midden juli vrijwel uitgebloeid. De soort werd aangetroffen in beuken- en sparrenbossen. Met name in de diepe schaduw werden alleen niet-bloeiende exemplaren aangetroffen.

3. *Cephalanthera longifolia* is slechts één keer aangetroffen. Het betrof een groepje planten, die nog in het knopstadium verkeerden. De planten groeiden in een sparrenbos.

4. *Cephalanthera rubra* is hier de algemeenste soort van het geslacht. Hoewel het aantal vindplaatsen -vier- gering lijkt, waren de aantallen groot. Midden juli is de plant in volle bloei. De soort werd met name aangetroffen in licht loof- en naaldbos, langs wegen in de berm en op open plekken van schaduwrijk bos. De planten waren af en toe zeer krachtig met tot 15 bloemen.

5. *Chamorchis alpina* hadden wij in voorgaande vakanties in de Alpen nog nooit gevonden. De heer Seret uit St. Gervain-les-Bains zette ons op het juiste spoor, door te wijzen op de *Dryas*-vegetaties waarin de soort gezocht moet worden. Tijdens een fraaie tocht in de bergen ten noordoosten van Chamonix bij La Tour, hebben we de *Dryas*-vegetaties grondig afgezocht en had mijn vrouw als eerste resultaat. De minuscule plant was zo klein, ongeveer drie centimeter, dat er zeer gemakkelijk over heen gekeken werd. Toen de eerste plant gevonden was, ontstond er een beter zoekbeeld en vonden we er uiteindelijk vele tientallen. De planten groeien inderdaad temidden van *Dryas octopetala* in een vegetatie behorende tot het *Carex firma*-verbond. *Dryas* is een van de éérste soorten in de Alpen die in staat is zich te vestigen op een vrijwel kale rotsbodem. Zij legt de bodem vast en begint met het vormen van een dunne humuslaag. Hierin kan zich dan eveneens *Carex firma* vestigen, gevolgd door andere soorten zoals orchideeën. Het zijn dan vaak ook nogal stenige plaatsen waar dit verbond aan te treffen valt. *C. alpina* kan in de gehele Alpen gevonden worden tussen de 1600 en 2700 meter. Op de vindplaats bij La Tour kwamen eveneens *Nigritella nigra*, *Coeloglossum viride*, *Pseudorchis albida* en *Gymnadenia conopsea* voor.

6. *Coeloglossum viride* werd in twee zeer verschillende biotopen aangetroffen. Allereerst werd de soort plaatselijk talrijk gevonden in de bergweiden bij La Tour en Vacheresse (Bise). *C. viride* is daar met name aangetroffen in het Nardogalion met o.m. *Arnica montana*, *Hieracium aurantiacum*, *Botrychium lunaria* en *Gentiana purpurea*. Anderzijds werd de soort met slechts één exemplaar gevonden in het moeras bij St. Paul-en-Chablais. *C. viride* stond hier te midden van *Epipactis palustris* in een zeer nat gedeelte van het moeras. Het opvallendste was het feit, dat de plant 60 cm (!) hoog was, terwijl Buttler (1986) b.v. aangeeft, dat de soort maximaal 30 cm hoog wordt. Füller (1980) vermeldt een vondst van een plant van 38 cm. Dit wordt door hem als een grote bijzonderheid gezien. De planten van de bergweiden waren veelal niet hoger dan 10 cm, een heel verschil! Ik heb de bloemen niet geteld, maar het waren er stellig meer dan 50. Het is mij niet bekend welke factoren tot een dergelijke reuzengroei aanleiding kunnen zijn. Mogelijk dient de oorzaak gezocht te worden in de zeer kalkrijke en natte standplaats. De exemplaren van *Epipactis palustris* waren namelijk stuk voor stuk ook zeer groot.

7. *Corallorrhiza trifida* is slechts één keer aangetroffen. Het betrof een uitgebloeid exemplaar in een sparrenbos, waar tevens veel *Goodyera repens* voorkomt. Ondanks intensief zoeken bleef het bij één exemplaar.

8. *Cypripedium calceolus* werd gevonden aan het eind van een wandeling naar de Chalets de Chevenne bij La Chapel d'Abondance. De niet-bloeiende planten stonden in een zeer donker sparrenbos samen met o.m. *Cephalanthera damasonium* en *Neottia nidus-avis*. Er werden in het geheel geen bloeiende of uitgebloeide exemplaren gevonden. Dit was misschien maar goed ook, omdat de planten bij een zeer druk bezochte parkeerplaats stonden

9. *Dactylorhiza incarnata* werd massaal aangetroffen in het kalkmoeras bij St. Paul-en-Chablais. De soort groeit hier in het natste deel van het gebied en werd niet aangetroffen in de wat drogere blauwgraslanden. De planten staan in een door *Phragmites australis* gedomineerde vegetatie met o.m. *Pedicularis palustris* en *Epipactis palustris*. *D. incarnata* is hier weinig gevarieerd en kenmerkt zich door zijn krachtige bouw en zeer kleine, vuilroze bloemen met een donkerrode tekening.

10. *Dactylorhiza maculata* s.l. is in dit deel van Frankrijk een zeer algemene verschijning. In allerlei biotopen kan de soort talrijk worden aangetroffen. Het was moeilijk de planten tot of *D. maculata* s.s. of *D. fuchsii* te rekenen. In veel gevallen waren zowel kenmerken van de één als van de ander aanwezig. Het viel op, dat de planten die op kalkarme bergweiden werden aangetroffen, meer op de echte *D. maculata* leken, terwijl de planten van beschaduwde standplaatsen op kalk meer van *D. fuchsii* weg hadden. Reinhard (1990) geeft aan, dat de typische *D. maculata* in de Alpen langzamerhand in *D. fuchsii* is opgegaan, zodat de planten eigenlijk tot *D. fuchsii* gerekend zouden moeten worden. Hiervoor pleiten inderdaad de vorm van het onderste blad, dat veelal stomp is, en de in veel gevallen sterk drielobbige lip. Er komen echter ook planten voor met een veel minder sterk drielobbige lip. Zo karakteristiek als *D. fuchsii* voorkomt in b.v. Zuid-Limburg werd de soort door ons echter nergens gevonden.

11. *Dactylorhiza majalis* werd vier keer gevonden, alle keren in groten getale. Rond de camping bij Le Biot en bij St. Paul-en-Chablais was de soort midden juli al uitgebloeid, terwijl hoger in de bergen nog bloeiende planten werden aangetroffen. De soort komt voor in zeer natte weiden samen met o.m. *Caltha palustris*. Op één plaats werd de soort in een hellingveen aangetroffen met o.m. een *Pinguicula*-soort en *D. traunsteineri*.

12. *Dactylorhiza majalis* ssp. *alpestris*, de aan het hooggebergte gebonden ondersoort van *D. majalis*, is één keer gevonden in de omgeving van La Tour. De

soort werd gezien in een hellingveen langs een beekje op ongeveer 2100 meter hoogte. *D. majalis* ssp. *alpestris* wijkt van de ssp. *majalis* af door de geringe hoogte, maar krachtige bouw, de vrij ronde, krachtig gevlekte bladeren, een zwak drielobbig tot vrijwel ronde lip en de intensief rode bloemkleur. Füller (1972) geeft aan, dat dergelijke planten ook buiten de Alpen zijn gevonden zoals in het middelgebergte van de voormalige DDR. De precieze status van de ssp. *alpestris* is nog niet geheel duidelijk. Hiervoor is meer onderzoek nodig.

13. *Dactylorhiza* "praetermissa". Door de heer Seret te St. Gervains-les-Bains werd mij in een brief meegedeeld, dat *Dactylorhiza praetermissa* in het moeras bij St. Paul-en-Chablais voor zou komen. Dit is voor een bewoner van de lage landen natuurlijk extra interessant, omdat de bij ons zo gewone Rietorchis, niet of nauwelijks uit Midden- en Zuid-Europa bekend is. De laatste jaren zijn vonden bekend geworden uit Midden-Frankrijk, de Franse Alpen en Noord-Italië. Het is echter de vraag of het in deze gevallen om zuivere *D. praetermissa* gaat. *D. praetermissa* vertoont duidelijk enige gelijkenis met de uit Griekenland beschreven *D. kalopissii*. Theoretisch is het mogelijk dat deze twee soorten nauw verwant zijn en dat de in Frankrijk en Italië gevonden planten een brug tussen de twee soorten vormen. [Deze opmerking is geheel voor rekening van de auteur; Red.]

In het moeras vond ik inderdaad planten die zeer veel gelijkenis vertoonden met *D. praetermissa* uit Nederland. De bouw van de planten, het afwezig zijn van bladvlekken en de standplaats wezen duidelijk in die richting. De bloemen weken echter enigszins af. De lip was veelal tweekleurig, d.w.z. de bovenste helft was veel lichter van kleur dan de onderste helft. Daarnaast ontbrak de fijne uit puntjes bestaande tekening van *D. praetermissa*. De tekening bestond meer uit een vrij grof lijnenpatroon. Ook de vorm van de lip was veelal anders dan van de Nederlandse planten. Of dit reden genoeg is de planten niet tot *D. praetermissa* te rekenen, is echter een open vraag. Hiervoor is meer onderzoek nodig. Tijdens ons bezoek was het merendeel van de planten al over het hoogtepunt van de bloei heen. Een bezoek eerder in het seizoen en een grondige biometrische vergelijking kan misschien duidelijkheid in deze zaak brengen.

14. *Dactylorhiza sambucina* werd tot onze verbazing slechts één keer gevonden in een bergweide bij Vacheresse (Bise). De planten waren vrijwel uitgebloeid. Het betrof hier alleen de gele variant van deze soort.

15. *Dactylorhiza savogiensis* is een recent door Tyteca (1990) beschreven "nieuwe" soort uit het gebied rond de Mt. Blanc. Tijdens onze tocht vanuit La Tour naar de Col de Balme en de Chalets de Balme hebben we deze soort zeer veel aangetroffen. *D. savogiensis* is afgesplitst van *D. maculata*. De nieuwe soort wijkt duidelijk van *D. maculata* af door de grotere bloemdimensies, de

intens rode kleur, de brede middenlob en het geringe aantal, korte, naar buiten gebogen bladeren. De soort komt vooral voor op zeer natte standplaatsen, zoals hellingvenen en de venige randen van kleine bergmeertjes. Daarnaast werd *D. savogiensis* ook gevonden in *Rhododendron*-struweel en op vrij vochtige alpenweiden. De soort groeide in veel gevallen samen met *Arnica montana*, *Pseudorchis albida*, *Gymnadenia conopsea*, *Nigritella nigra* en *Platanthera bifolia*. Wij konden *D. savogiensis* aantreffen tussen 1400 en 2100 meter.

16. *Dactylorhiza traunsteineri* werd drie keer door ons gevonden en wel in de moerassen bij St. Paul-en-Chablais en Laprau en in een hellingveen bij Vacheresse (Ubine). In de moerassen waren de planten erg fors ontwikkeld (vergelijk *Coeloglossum viride*), terwijl de planten uit het hellingveen meer de normale vorm benaderden. Hier werd de soort begeleid door o.m. *Carex dioica*, *Pinguicula spec.* en *D. majalis*.

17. *Epipactis atrorubens* is een zeer algemene soort die in allerlei terreintypen, zoals open loof- en naaldbos, wegbermen, alpenweiden en struweel, is aangetroffen. Midden juli stond de soort in volle bloei.

18. *Epipactis helleborine* werd enkele keren in knop gevonden op sterk beschaduwde plaatsen in loof- en naaldbos en op vrij sterk bezonde plaatsen in het moeras van St. Paul-en-Chablais. De planten stonden hier in vochtig rietland en in een pijpestrootjevegetatie.

19. *Epipactis muelleri* is alleen aangetroffen in het rivierduincomplex bij het meer van Genève. Het betrof slechts één exemplaar onder een eik. Het is opvallend, dat we *E. muelleri* in 1986 in een vergelijkbaar biotoop aantroffen in Zuid-Duitsland. Ook hier betrof het een terrein met *Ophrys holoserica* ssp. *elatior*. Ook de verdere begroeiing vertoonde sterke overeenkomsten. In Zuid-Duitsland stond *E. muelleri* eveneens onder een eik. Misschien hebben *O. holoserica* ssp. *elatior* en *E. muelleri* deels vergelijkbare biotoopeisen en komen ze daardoor vaker in elkaars directe nabijheid voor.

20. *Epipactis palustris* werd massaal aangetroffen in de blauwgraslanden rond het meer van Genève en in de moerassen bij St. Paul-en-Chablais. In veel gevallen waren de planten zeer groot, n.l. meer dan 60 cm. Dit is een heel verschil met de planten die ik bijvoorbeeld uit de vochtige heide in Drenthe ken. Hier worden de planten veelal niet hoger dan 15 cm. Onder invloed van met name kalkrijk grondwater kunnen sommige plantesoorten hun maximale dimensie bereiken. Dit is mijns inziens de oorzaak van de krachtige bouw van veel orchideeësoorten in de omgeving van St. Paul-en-Chablais.

21. Op één plaats werden niet met zekerheid te determineren planten van een *Epipactis*-soort gevonden die we als *Epipactis spec.* hebben gecatalogiseerd. De soort had vrij veel slappe, afhangende, relatief smalle bladeren die lichtgroen van kleur waren. De planten hadden alleen nog maar prille knoppen, zodat we hieraan geen kenmerken konden aflezen.

22. *Goodyera repens* werd vlak bij de camping van Le Biot in groten getale aangetroffen in een donker fijnsparrenbos. Het betrof een zeer orchideeënrijk bosgedeelte, waarin de soort hier begeleid werd door 15 andere orchideeësoorten. *G. repens* had een duidelijke voorkeur voor vrijwel niet met opgaande planten begroeide gedeelten met veel bladmos en naaldenstrooisel. In de omgeving werd nog een andere typische naaldbosplant gevonden, n.l. *Orthilia secunda*.

23. *Gymnadenia conopsea* is de algemeenste orchidee van het gebied. Overal in allerlei biotooptypen kon deze soort gevonden worden. In het moeras bij St. Paul-en-Chablais werd een witte kleurvariëteit gevonden:

24. *Gymnadenia conopsea* var. *albiflora*.

25. *Gymnadenia odoratissima* was veel zeldzamer dan zijn naaste verwant. Slechts op één plaats werd deze soort gevonden, namelijk in een blauwgrasland bij Laprau. *G. odoratissima* was hier echter wel zeer talrijk aanwezig. In het blauwgrasland werd tevens de witte kleurvariëteit gevonden:

26. *Gymnadenia odoratissima* var. *albiflora*. In de bergen, waar de soort in schrale graslanden en in de dwergstruikenzone zou voorkomen, werd *G. odoratissima* in het geheel niet gevonden.

27. *Liparis loeselii* is een soort die men niet gauw in de Alpen zou verwachten. *L. loeselii* is in grote delen van zijn verbrokkelde verspreidingsgebied zeer zeldzaam. Het optimum van de soort ligt in gebieden met een gematigd, vochtig klimaat zoals in Nederland. Daarbuiten, b.v. in mediterrane gebieden of gebieden met een uitgesproken landklimaat, komt de soort alleen voor in kwalitatief goed ontwikkelde moerasgebieden op een meestal kalkhoudende bodem. *L. loeselii* werd gevonden in het moeras bij St. Paul-en-Chablais. De soort stond in het natste deel tussen ijl riet en veel exemplaren van *Epipactis palustris*, *Dactylorhiza incarnata* en *D. "praetermissa"*. De planten waren, op 14 juli, nog in volle bloei. Tijdens het tweede bezoek, op 19 juli, bloeiden nog de bovenste bloemen. In totaal werden er slechts vier exemplaren gevonden. Omdat de soort zo zeldzaam is in Midden-Europa, bestaat er veel belangstelling voor. Dit was goed te merken, aangezien er een breed "pad" door de moerasvegetatie was ontstaan,

Mont Blanc-massief (La Tour, Chamonix)

Moeras bij St. Paul-en-Chablais

dat regelrecht naar allereerst *D. "praetermissa"* en vervolgens naar *L. loeselii* voerde. Rondom de vindplaats was de gehele vegetatie vernield. Voor een dergelijke zeldzame plant kan het funest zijn indien er zo met de vindplaats wordt omgesprongen!

28. *Listera ovata* werd negen keer gevonden. De soort komt, zoals is te verwachten, in dit gebied vooral in loof- en naaldbos voor. Daarnaast werd *L. ovata* ook gevonden in blauwgrasland, moeras en bergweiden. Dit wijst op de brede ecologische amplitude van deze soort.

29. *Neottia nidus-avis* komt in het gebied vrij algemeen voor in allerlei typen bos. Met name in zwaar beschaduwde bos is de soort soms zeer talrijk vertegenwoordigd.

30. *Nigritella nigra* is een kensoort van het *Carex ferruginea*-verbond. Dit verbond kan op vochtige plaatsen bestaan uit een aantal hoog opschietende kruiden. Hier vinden we *N. nigra* veelal niet. Op plaatsen waar vrij intensief gegraasd wordt, is de vegetatie zo kort, dat de soort algemeen kan voorkomen. Begrazing is dan ook één van de belangrijke voorwaarden die tot het behoud van deze bloemrijke vegetatie kan leiden. Verder komt *N. nigra* ook voor in het Nardo-Galion, samen met o.m. *Coeloglossum viride*, *Botrychium lunaria* en *Arnica montana*. *N. nigra* werd alleen gevonden in de normale donkerrode vorm. Vooral bij de Chalets de Balme bij La Tour werd de soort in zeer grote aantallen gevonden.

31. *Ophrys holoserica* ssp. *elator* is een vrij recent beschreven ondersoort van *O. holoserica* s.l. Deze ondersoort wijkt voornamelijk af door zijn extreem late bloeitijd, maar tevens door de veel kleinere bloemdimensies en zijn slanke habitus. De acht planten die bij Excevenex gevonden werden, voldeden aan al deze kenmerken. De lip was zeer klein met een eenvoudige tekening. De planten vertoonden op 17 juli pas de eerste bloemen. In een artikel in *Natura* heb ik al het één en ander over deze soort geschreven (Dekker 1988). Alhoewel men kort na de vondst van de eerste exemplaren van deze ondersoort in Zuid-Duitsland dacht met een tot deze streek beperkte soort van doen te hebben, toonde Reinhard (1987) aan, dat de ssp. *elator* verspreid over Zuid-Duitsland, Midden-Frankrijk en geheel Italië voorkomt. Zo heb ik deze ondersoort in mei 1991 in de Abruzzen bij Isernia gevonden. De planten vertoonden een opvallende gelijkenis met de planten uit Zuid-Duitsland en Midden-Frankrijk: ook hier een kleine lip met een eenvoudige tekening.

De vindplaats bij Excevenex schijnt momenteel de enige in het departement Haute-Savoie te zijn. Gezien het geringe aantal planten en de sterke betreding dient hier voor het voortbestaan van de ondersoort gevreesd te worden.

32. *Ophrys insectifera* werd slechts één keer gevonden en wel in een bos bij Le Biot. Op een open plek werd een aantal vrijwel uitgebloeide planten gevonden terwijl in het bos de soort nog prachtig bloeide. Ongetwijfeld zal de soort algemener zijn, maar vanwege de vroegere bloeitijd zal zij wel op een aantal plaatsen zijn gemist.

33. *Orchis mascula* werd vier maal gevonden, telkens uitgebloeid. Drie keer werd de soort gevonden op bergweiden, waar zij soms talrijk aanwezig was. De vierde keer groeide de soort in een vrij donker loofbos, vlak bij de hiervoor beschreven soort.

34. *Orchis ustulata* werd in tegenstelling tot de verwachtingen, slechts één keer gezien en wel op een zeer bloemrijke bergweide. De soort kwam hier voor samen met o.m. *Anacamptis pyramidalis* var. *tanayensis* en vele andere bloeiende planten.

35. *Platanthera bifolia* en 36. *Platanthera chlorantha* werden beide veel waargenomen in diverse biotopen. *P. bifolia* werd vooral in loofbos, in bermen en op kortgrazige bergweiden gevonden, terwijl *P. chlorantha* vooral in naaldbos en op vrij ruige bergweiden werd gezien. Vooral in het naaldbos bij Le Biot bereikten planten van *P. chlorantha* reusachtige afmetingen, n.l. meer dan 60 cm hoog. Fraai was het voorkomen van *P. bifolia* op bergweiden behorende tot het Nardogalion. Deze vegetatie zou in Nederland in een optimaal ontwikkelde situatie ook gevonden kunnen worden. Hier bij La Tour kwam de soort voor tussen *Antennaria dioica*, *Arnica montana*, *Vaccinium myrtillus*, *Botrychium lunaria* en vele andere soorten. Helaas zijn vele Nardogalionsoorten in Nederland verdwenen of uiterst zeldzaam geworden!

37. *Pseudorchis albida* werd vooral gevonden bij La Tour op montane bergweiden. Hier kwam de soort in zeer grote aantallen voor. Ook deze soort heeft een voorkeur voor kalkarme bodems en komt daarom vooral voor in het Nardogalion. Midden juli stond de soort in volle bloei.

38. *Traunsteinera globosa* werd op vijf plaatsen gevonden tussen de 1200 en 2000 meter. De soort is typerend voor vrij hoogopschietende vegetaties van het *Carex ferruginea*-verbond. Eén van de voorwaarden waaraan het voorkomen van dit verbond gebonden is, is een vochtig, regenrijk klimaat. Daarom vinden we dit verbond vooral aan de randen van berggebieden, waar door stijgingsregens meer neerslag valt. In het centrum van de Alpen is *T. globosa* dan ook niet te vinden, in tegenstelling tot b.v. de westelijke Alpen en de Jura. Indien de soort nog niet bloeit, is hij door zijn grasachtig blad vrijwel niet te vinden.

Overzicht van vindplaatsen

1. Argentiere; 4 km noordoost van La Tour; 2100 meter: *P. alb.*
2. Argentiere; 3.5 km oost van La Tour; 2100 meter: *C. vir.*, *D. maj. ssp. alp.*, *D. sav.*, *G. con.*, *P. bif.*, *P. alb.*
3. Argentiere; 2.5 km oost van La Tour; 2100 meter: *C. alp.*, *C. vir.*, *D. sav.*, *G. con.*, *N. nig.*, *P. alb.*
4. Argentiere; 1.5 km oost van La Tour; 1800 meter: *D. sav.*, *G. con.*, *N. nig.*, *P. bif.*, *T. glo.*
5. Chapelle d'Abondance; 3 km noord; 1300 meter: *A. pyr. var. tan.*, *C. dam.*, *C. rub.*, *C. cal.*, *D. mac.*, *E. atr.*, *G. con.*, *L. ova.*, *N. nid.*, *O. mas.*, *O. ust.*, *P. chl.*, *T. glo.*
6. Chevenoz; 100 meter west van La Granges; 900 meter: *G. con.*
7. Chevenoz; 200 meter west van La Granges; 900 meter: *E. pal.*, *G. con.*
8. Col du Corbier; 1235 meter: *A. pyr. var. tan.*, *C. dam.*, *D. mac.*, *E. hel.*, *G. con.*, *L. ova.*, *O. mas.*, *P. chl.*, *T. glo.*
9. Col du Corbier; 1 km west van de col; 1100 meter: *C. rub.*, *D. mac.*, *E. atr.*, *G. con.*, *L. ova.*, *P. bif.*
10. Excenevex. 1.5 km noord-west van Bonnafrat; 375 meter: *E. mue.*, *E. pal.*, *G. con.*, *O. hol. ssp. ela.*
11. Le Biot; rond Le Corbier; 1100 meter: *C. dam.*, *C. rub.*, *D. mac.*, *D. maj.*, *E. atr.*, *E. hel.*, *G. con.*, *L. ova.*, *N. nid.*, *P. bif.*, *P. chl.*
11. Le Biot; 500 meter noordwest van Le Corbier; 1100 meter: *C. dam.*, *C. lon.*, *C. rub.*, *C. tri.*, *D. mac.*, *E. atr.*, *E. hel.*, *E. spec.*, *G. rep.*, *G. con.*, *L. ova.*, *N. nid.*, *O. ins.*, *O. mas.*, *P. bif.*, *P. chl.*
12. St. Paul-en-Chablais; 2 km zuidelijk; 900 meter: *D. maj.*, *E. pal.*, *G. con.*, *L. ova.*, *P. bif.*
13. St. Paul-en-Chablais; bij Laprau; 875 meter: *D. mac.*, *D. tra.*, *E. pal.*, *G. con.*, *G. odo.*, *G. odo. var. alb.*, *L. ova.*, *P. bif.*
14. St. Paul-en-Chablais; bij Praubert; 900 meter: *C. vir.*, *D. inc.*, *D. mac.*, *D. maj.*, *D. pra.*, *D. tra.*, *E. hel.*, *E. pal.*, *G. con.*, *G. con. var. alb.*, *L. loe.*, *L. ova.*, *P. bif.*
15. Vacheresse; rond Bise; 1525 meter: *C. vir.*, *D. mac.*, *D. sam.*, *G. con.*, *N. nig.*, *O. mas.*, *P. alb.*, *T. glo.*
16. Vacheresse; 500 meter west van Ubine; 1490 meter: *D. maj.*, *D. tra.*, *G. con.*
17. Vacheresse; 2 km west van Ubine; 1400 meter: *D. mac.*, *T. glo.*
18. Vacheresse; 5 km west van Bise; 1300 meter: *D. mac.*, *E. atr.*, *G. con.*, *L. ova.*

Literatuur

- Buttler, K.P.: Orchideen. München, 1986
- Dekker, H.: De vele vormen van de Hommelorchis (*Ophrys holoserica*). *Natura* 85 (6), 1988
- Füller, F.: *Orchis und Dactylorhiza*. Wittenberg Lutherstadt, 1972
- Füller, F.: *Montan-alpine und nordisch-alpine Orchideen*. Wittenberg Lutherstadt, 1980
- Reinhard, H.R.: Untersuchungen an *Ophrys holoserica* (Burm.fil.) W. Greuter subsp. *elatior* (Gumprecht) Gumprecht (Orchidaceae). *Mitt.Bl.Arbeitskr. Heim.Orch.Baden-Württemberg* 19 (4), 1987
- Reinhard, H.R.: Kritische Anmerkungen zu einigen *Dactylorhiza*-Arten (Orchidaceae) Europas. *Mitt.Bl.Arbeitskr.Heim.Orchideen Baden-Württemberg* 22 (1), 1990
- Schauer T. & C. Caspari: *Elseviers alpengids*. Amsterdam, 1978
- Tyteca, D & J.L. Gathoye: Une Orchidée nouvelle de Haute-Savoie: *Dactylorhiza savogensis* et autre apports taxonomiques. *L'Orchidophile* 21 (92), 1990

Hans Dekker
Mortonhof 42
7908 AP Hoogeveen